

Recenzje

DOI 10.14746/ssp.2014.2.12

Andrzej Poczobut, *System Białoruś*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013, ss. 248.

Poświęcona współczesnej Białorusi literatura na gruncie polskim nie należy do zbyt obszernych. Mowa w tym miejscu zarówno o publikacjach o charakterze naukowym, jak i tych użytkowych, publicystycznych. Białoruś jako niepodległe państwo wydaje się być tematem na ogół pomijanym przez literatów, a przez naukowców traktowanym przeważnie jako tło lub element większej całości, opisywane najczęściej z perspektywy polskiej polityki wschodniej, łamania praw człowieka czy europejskiego ładu gospodarczego. Tym bardziej z satysfakcją należy odnotować fakt ukazania się w październiku 2013 r. książki pod tytułem *System Białoruś*, stanowiącej udaną próbę kompleksowego podsumowania dziewiętnastu lat rządów Aleksandra Łukaszenki, szczególnie zaś polityczno-społecznych konsekwencji wyboru przez Białorusinów Łukaszenki na urząd prezydenta w 1994 r. i późniejszych trzech jego reelekcji (w 2001, 2006 i 2010 roku).

Autor książki, Andrzej Poczobut, jest pochodzącym z Grodna dziennikarzem, blogerem i publicystą, od 2006 r. białoruskim korespondentem „Gazety Wyborczej”. Aktywnie działa na rzecz mniejszości polskiej na Białorusi, a za swoją pracę dziennikarską wielokrotnie był nagradzany (m.in. uzyskał tytuł „Dziennikarza Roku”, przyznany przez branżowy miesięcznik „Press”). W 2011 r. został skazany przez sąd w Grodnie na trzy lata pozbawienia wolności z odroczeniem wykonywania kary na dwa lata¹. Podstawą wyroku było znieważenie prezydenta Białorusi w ośmiu artykułach, opublikowanych na łamach „Gazety Wyborczej”, a przede wszystkim określenie Aleksandra Łukaszenki mianem dyktatora². Osobiste doświadczenia Poczobuta w dużym stopniu wpłynęły na powstanie książki *System Białoruś*, warto przy tym zaznaczyć, że Autor pisał ją, mając zakaz opuszczania Grodna w związku z wyrokiem sądowym. Poczobut, jak sam podkreśla, dostrzegł konieczność przybliżenia polskim czytelnikom całego kontekstu białoruskiego

¹ Polska Agencja Prasowa, <http://www.polskieradio.pl/75/921/Artykul/396761,Andrzej-Poczobut-skazany-na-trzy-lata-wiezienia-z-odroczeniem>.

² J. Klimowicz, *Andrzej Poczobut skazany. Wyrok w zawieszeniu*, http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,87318,9895713,Andrzej_Poczobut_skazany__Wyrok_w_zawieszeniu.html.

i usystematyzowania wiedzy na temat Białorusi, przede wszystkim okoliczności objęcia władzy przez Łukaszenkę oraz przyczyn długotrwałości jego prezydentury¹.

Na wstępie należy podkreślić, że *System Białoruś* nie stanowi refleksji naukowej, jest to przede wszystkim kontynuacja pracy dziennikarskiej Andrzeja Poczobuta, którą pod kątem stylu oraz stosowanej nomenklatury zaliczyć można do szeroko rozumianej publicystyki. Tytułowy „system” nie odnosi się bezpośrednio do systemu politycznego Republiki Białoruś, a jest określeniem odpowiednim dla holistycznie ujmowanej białoruskiej rzeczywistości, obejmującej nie tylko sferę polityki, lecz także aspekt społeczno-kulturowy. Pomimo braku teoretycznej podbudowy oraz pewnej niekonsekwencji terminologicznej, praca Poczobuta w sposób analityczny przedstawia determinanty funkcjonowania współczesnego państwa białoruskiego. Istotnym walorem książki jest wykorzystanie przez Autora bogatego zasobu źródeł w postaci białorusko- i rosyjskojęzycznych dzienników oraz czasopism, a także praktyczna znajomość „systemu” od środka, co przesądza o tym, że pozycja ta jest niezwykle interesująca zarówno dla środowiska akademickiego, jak i zwykłego czytelnika.

Pod kątem struktury organizacyjnej książka *System Białoruś* oparta jest na podziale na trzy części, poruszające odrębną tematykę: *Bańka. Twórca systemu*, *System. Jak to działa* oraz *Życie w czasach dyktatury*. Formę podsumowania oraz próbę prognozowania stanowi epilog *Niewolnicy systemu*. W rozdziale dotyczącym Aleksandra Łukaszenki Autor przybliży sylwetkę obecnego prezydenta i szczegółowo opisuje jego drogę do władzy. Na uwagę zasługuje dokonana przez Autora wnikliwa analiza cech charakterologicznych Łukaszenki, w których upatrywane jest źródło wielu jego decyzji politycznych i ogólnej determinacji. Nie bez znaczenia są w tym kontekście czasy dzieciństwa i młodości dziś najważniejszej osoby na Białorusi. Poczobut wykazuje, że droga kariery Łukaszenki prowadziła przez tzw. Komsomół (Wszzechzwiązkowy Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży), jednostkę Zachodniego Okręgu Pogranicznego (części rosyjskiego KGB) oraz lokalny oddział wszechzwiązkowej organizacji „Znaniye”. We wszystkich tych miejscach młody Aleksander Łukaszenka zajmował się „pracą ideologiczną” – przemawiał do ludu i wychowywał w duchu komunizmu. Dla przyszłego prezydenta posady propagandy były wyśmienitą szkołą demagogii, co, jak udowadnia Autor *Systemu Białoruś*, zostało w późniejszym czasie wielokrotnie wykorzystane.

Andrzej Poczobut dokonuje także szczegółowego i kompleksowego opisu najnowszej historii politycznej Białorusi. W pierwszej części książki odnaleźć można przedstawienie kul politycznych rozgrywek i tarć pomiędzy partyjną nomenklaturą a prodemokratyczną opozycją, w efekcie których młody polityk, Aleksander Łukaszenka, zyskał na popularności, przedstawiając raport dotyczący walki z korupcją. Ponadto Autor w sposób bardzo przejrzysty obrazuje zmiany

¹ Wywiad z Andrzejem Poczobutem, który został przeprowadzony przez autorkę 16.12.2013 r. w Poznaniu.

systemu politycznego w latach 1994–2004, które nastąpiły w efekcie przeprowadzenia referendum konstytucyjnych oraz wynikające z tego konsekwencje. Warto zaznaczyć, że z konieczną w tym miejscu dokładnością i delikatnością podjęty zostaje wątek tajemniczych zaginięć kilku osób związanych z opozycją w 1999 i 2000 r., co przypisywane jest działalności tzw. „szwadronów śmierci”, czyli grupy mającej podlegać bezpośrednio Aleksandrowi Łukaszence. Poczobut portretuje osobę prezydenta z niezwykłą precyzją, wielowymiarowo, przytaczając jako potwierdzenie z jednej strony fakty historyczne, a z drugiej opinie innych osób oraz wypowiedzi samego Łukaszenki.

Usystematyzowanie informacji na temat przywódcy sąsiedniego państwa, wzbogacone o jego rys psychologiczny, należy uznać za istotne dla zrozumienia współczesnej sytuacji na Białorusi. Książka choć zawiera wiele elementów biograficznych, stanowi przy tym szersze spojrzenie na białoruskie problemy polityczno-społeczne, których nie sposób analizować w oderwaniu od najważniejszej osoby w państwie – prezydenta. Takie podejście do tematu należy uznać za zaletę *Systemu Białoruś*, biorąc pod uwagę fakt, że na rynku polskim do momentu opublikowania pracy Poczobuta istniało tylko jedno (w dodatku niewielkie objętościowo) opracowanie poświęcone Aleksandrowi Łukaszence pod tytułem *Łukaszenko. Dyktator w kołchozie Białoruś*, autorstwa dziennikarza Michała Kacewicza. Prace naukowe często traktowały prezydenta Białorusi, a także i państwo jako takie, jedynie jako jeden z elementów naukowych rozważań.

W części *System. Jak to działa* Autor wyróżnia trzy mechanizmy funkcjonowania białoruskiego państwa, którymi są, stanowiące przy tym podtytuły rozdziału, *Chleb*, *Show* i *Strach*. Pierwszy z nich dotyczy kwestii gospodarczych i realiów życia codziennego Białorusinów. Wnikliwie zostają omówione konsekwencje braku procesu prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (stanowiących dziś ponad 80% całej struktury białoruskiej gospodarki). Autor dokonuje oceny wydolności gospodarki, wskazuje na problem nierentowności lub niskiej rentowności większości przedsiębiorstw państwowych oraz wskazuje jako przyczynę takiego stanu rzeczy aspekt polityczny – niechęć ze strony Aleksandra Łukaszenki do ograniczenia swojego wpływu w efekcie ewentualnego wprowadzenia zasad gospodarki rynkowej. Pisząc o problemach gospodarczych nie sposób pominąć kwestii stosunków białorusko-rosyjskich, dlatego też Poczobut poświęca sporo uwagi udziałowi Rosji w kredytowaniu Białorusi oraz wzajemnym tarciom na linii Mińsk–Moskwa. Natomiast część dotycząca *Show* porusza niezwykle istotną problematykę kontroli państwowej nad środkami masowego przekazu i konsekwentnego narzucania określonej ideologii społeczeństwu. Autor podkreśla z jednej strony wykorzystanie imprez masowych (zwłaszcza o charakterze sportowym) do celów propagandowych, a z drugiej strony wskazuje na niemoc aparatu ideologicznego w konfrontacji z Internetem i poszukiwaniem przez społeczeństwo białoruskie obiektywnych informacji. Z kolei wyczerpujące omówienie metod marginalizacji wpływów opozycji i podtrzymywania apatii społecznej odnaleźć można w podrozdziale *Strach*.

Interesującym uzupełnieniem dwóch pierwszych części jest z pewnością zamieszczenie portretów pięciu kontrastowych osób, żyjących w obrębie tytułowego „systemu Białoruś”. Poczubut uwypukla pełne spektrum spośród sylwetek Białorusinów, którzy na różny sposób odnajdują swoje miejsce w białoruskiej rzeczywistości. Czytelnik ma okazję skonfrontować postawy i poglądy konsekwentnie popierającego Łukaszenkę nauczyciela, konformistycznie nastawionego przedsiębiorcy, pogodzonej z realiami życia emerytki, niezłomnego opozycjonisty i wycofanego didżeja. I choć wysnuwanie wniosków o charakterze bardziej ogólnym na podstawie portretów kilku, wybranych osób można uznać za nieco ryzykowne, niemniej jednak osobom niezorientowanym w sytuacji na Białorusi taka forma zamknięcia książki z pewnością ułatwi zrozumienie skomplikowanego położenia Białorusinów.

Na koniec warto również wskazać te aspekty, które wymagają od Autora pewnego uzupełnienia. Podczas gdy polityczne determinanty funkcjonowania „systemu Białoruś” zostają wyklarowane z dużą dokładnością, Poczubut kładzie mniejszy nacisk na kwestie gospodarcze, którym poświęca znacznie mniej uwagi. W części *Chleb* można by oczekiwać bardziej precyzyjnej analizy źródeł społecznego poparcia (o podłożu ekonomicznym) dla rządów Aleksandra Łukaszenki. Autor książki zaznacza wielokrotnie w wywiadach, że koniecznością jest zapoznanie polskiego czytelnika z kompleksowym obrazem Białorusi, który nie opierałby się jedynie na informacjach szokujących, skoncentrowanych wokół konfliktów politycznych i łamania praw człowieka. Tymczasem *System Białoruś*, będąc oczywiście publikacją bardzo wnikliwą i rzetelną, stanowi przy tym wizję pesymistyczną, w której brakuje wyraźnego wskazania sukcesów Białorusinów oraz pozytywnych aspektów białoruskiej rzeczywistości. Dodatkowym atutem pracy byłoby również zastosowanie terminologii politologicznej i doprecyzowanie pojęć „system polityczny”, „reżim polityczny”, „autorytaryzm” czy „propaganda”.

Niewątpliwą zaletą książki jest za to bogactwo cytowanych źródeł w postaci kilkunastu gazet codziennych, tłumaczonych z języka białoruskiego i rosyjskiego na polski, czasopism, książek, witryn internetowych i wiadomości podawanych przez agencje informacyjne. Zaslugą Autora jest wzbogacenie narracji licznymi wypowiedziami głównego bohatera *Systemu Białoruś*, Aleksandra Łukaszenki oraz usystematyzowanie informacji. Dziennikarski warsztat i lekkie pióro Poczubuta ułatwiają odbiór książki i sprawiają, że nawet dla niezorientowanego w tematyce odbiorcy lektura jest interesująca. Skomplikowane w swojej istocie zagadnienia zostają podane w sposób przemyślany, zrozumiały choć bez uproszczeń. W obliczu wszystkich wyżej zaprezentowanych zalet, kompleksowego ujęcia tematu i mało obszernej literatury dotyczącej spraw białoruskich, *System Białoruś* można uznać za książkę obowiązkową i wartościową nie tylko dla studentów, lecz także badaczy zainteresowanych problematyką wschodnią.

Aleksandra GALUS

Poznań